

A „SZÖGEDI NEMZET” A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZ ADATAI TÜKRÉBEN

Noha e köszöntő cikk tematikája nem a szerkesztők által előzetesen elvárt kérdéskörbe (vallási kultúra, kulturális antropológia, rítusok, árucseré, építkezési kultúra, szövegfolklorisztika) esik, a tárgya mégis többszörösen is kapcsolódik Barna Gábor munkásságához. Az ünnepelt az utóbbi években a SIEF Etnokartográfiai Munkacsoportja társelnöki tisztét tölti be, amely hálózat az európai néprajzi atlaszmunkálatok koordinálásában is részt vett. A Szegedi Tudományegyetem Néprajzi (ma Néprajzi és Kulturális Antropológiai) Tanszékének professzorként pedig a „szegedi nemzet” avatott kutatója, Bálint Sándor nyomdokaiba lépett.

Többkötetes munkájában Bálint Sándor az általa „szegedi nagytájnak” nevezett vidékhez azokat a településeket sorolta, *„amelyeket a legutolsó két évszázad folyamán egészében vagy részben a szegedi magyarság alapított, illetőleg népesített be.”* Ugyanakkor a *„felsorolt helységek legnagyobb része kiszakadt az anyaváros közvetlen hatásköréből, közösségéből és sokszor más néprajzi tájegységbe épült be.”*¹ Logikus kérdés, vajon ez az elszakadás milyen mérvű volt, illetve fölfedezhető-e még a szegedi eredetű népesség olyan kulturális összetartozása, amely nagyjából egységes műveltségi területben, azaz egy Szeged köré szerveződő kulturális régióban ölt testet. E kérdés tanulmányozásához segítségül hívhatjuk a 19-20. század fordulója környéki kulturális képet rögzítő Magyar Néprajzi Atlaszt², amely adatainak számítógépes feldolgozása és klaszteranalízise (csoportelemzése) alapján megfogalmazhatjuk következtetéseinket.

Az atlasz klaszteranalízise elvi alapjaival és gyakorlati buktatóival kapcsolatban hadd utaljak korábbi publikációkra.³ A módszert azonban a következők megértése érdekében röviden össze szeretném foglalni. A Magyar Néprajzi Atlasz 634 térképlapon közel ennyi kulturális jelenség helyi változatait mutatja be elméletileg 417 kutatóponton.⁴ Az adatok kódolása és digitalizálása után egy klaszterező program az elemeket (településeket) az őket jellemző változók (kulturális jelenségek) értékei (helyi változatai) alapján összehasonlítja. Az egymásra leginkább hasonló két települést összevonja egy csoportba, jellemzőik alapján egy közös „súlypontot” képez, s a továbbiakban ezt veti össze a többi kutatóponttal. Az elemzés kezdetén mindegyik elem egy, csak önmagából álló csoportot képez, a végén mind a 417 elem egyetlen csoportba tömörül. Az elemzés folyamán (ott, ahol a program nagyon különböző csoportokat von össze) tipikus eloszlásokat állapíthatunk meg. A néprajzi nagytájak, középtájak és kistájak száma (Kósa László (1998) összefoglalását követve rendre 5, 26, ill.

¹ Bálint 1976. 140.

² Barabás 1987–1992.

³ Borsos 2003. 31–34. Borsos 2006. 145–146. Borsos 2007. 174.

⁴ Az atlasz adatgyűjtése (1960-as évek) idején létező politikai problémák miatt 10 (elsősorban romániai) gyűjtőpont adatait egyáltalán nem, további 12 romániai kutatópontét csak korlátozottan lehetett figyelembe venni.

90) nagyságrendjében számítógép meghatározta kulturális nagy-, közepes és kis régiókat mutathatunk ki. Ezen az alapon megvizsgálható tehát, hogy Szeged környéke önálló csoportként megjelenik-e, akár kisebb, akár nagyobb területi egységként.

A számítógép a klaszteranalízis mellett az ún. kulturális hasonlóságvizsgálatot is elvégzi.⁵ Ennek segítségével megállapítható, hogy egy adott település hány térképlapon, illetve mennyi változóértékben (súlyozott attribútum-értékben⁶) tér el a többi kutatóponttól. Az így alkotott lista a klaszterezés eredményét bizonyos fokig ellenőrzi is, mert míg a csoportelemzésben az első lépések után már közös súlypontokat vesz figyelembe az elemzés, ebben az esetben mindig az egyes gyűjtőpontok eltérését vizsgálja az összes többitől. Ha tehát az egyes, a számítógép meghatározta területi egységeket képviselő kutatópontok egymás listájában az élen szerepelnek, a csoport egységessége bizonyítható.

További vizsgálati lehetőséget nyújt, ha az atlasz adatainak alapelemzését és az így rajzolt tagolódási képet szembesítjük a kultúra térbeli szerveződését befolyásoló, nem elsődlegesen kulturális tényezők alapján kialakított területi struktúrával (közigazgatási, földrajzi, nyelvészeti tagolódás, demográfiai, agrárstatisztikai adatok), valamint az egyes kulturális aspektusoknak az atlaszon kívüli adatok (zene, tánc, és részben építkezés), illetve az atlasz adatai alapján (azaz tematikus lapcsoportok klaszterezése révén) föllállított területi struktúrájával. Az összehasonlítás legkézenfekvőbb módon úgy végezhető el, ha ezeket a kiegészítő adatokat az atlasz alapszerkezetében a 417 gyűjtőponthoz kötve rögzítjük. Így megalkothatjuk a Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. és 11. kötetét.

A 10. virtuális kötet információs és kiegészítő lapokat tartalmaz. A közigazgatási tagolódást vármegyei és járási szinten mutatja be, amelyet kiegészít az agrár-adatok értelmezéséhez szükséges becslőjárási osztályozási vidékek szerinti beosztás. A demográfiai és agrárstatisztikai adatok két időmetszetben (1900, 1910, illetve 1895, 1910), illetve települési és (becslő)járási szintet képviselve jelennek meg. Ez utóbbi állítható igazából párhuzamba az atlasz többi lapjával, hiszen a gyűjtőpontokat úgy határozták meg, hogy teljes környezetük kultúráját reprezentálják, és ez a tágabb környezet statisztikai adatok esetén szükségképpen a (becslő)járást jelenti. A demográfiai jellemzők közül a nemzetiségi és felekezeti eloszlás adatai három részletezettségi szintben készültek: 1. az összetétel százalékos aránya, 2. a többség (kizárólagos, abszolút, relatív) 3. domináns felekezet/nemzetiség. Készültek lapok a települések lakosságáról 3, illetve 7 kategóriaosztásban. Ugyanebben a kétféle bontásban került térképre a járást alkotó települések átlagos lakosságszáma is. Az utolsó demográfiai lapcsoportba a települések és a járások népsűrűségét, valamint a járást alkotó helységek átlagos területét mutató lapok sorolódtak. A mezőgazdasági adatok közül a térképekre került az egyes művelési ágak (szántó, kert, rét, szőlő, legelő, erdő, nádas, terméketlen) százalékos aránya, kataszteri tiszta jövedelme, valamint a birtokok átla-

⁵ Ennek részleteiről lásd Borsos 2006 148–149. és Borsos 2007. 176.

⁶ A kulturális hasonlóságvizsgálat leghatékonyabb változatának az ún. súlyozott attribútum-érték vizsgálat bizonyult. Ebben az esetben nemcsak azt vesszük figyelembe, hogy egy adott település adatai hány térképen térnek el egy másiktól, hanem azt is, hogy ha egy adatban el is térnek, van-e olyan adat a térképen, amelyben egyeznek. A súlyozás jelen esetben azt jelenti, hogy ha a települések egy adatban eltérnek, de kettőben egyeznek, az nagyobb hasonlóságot jelent, mint ha egy eltérés mellett csak egy adatban egyeznének az adott lapon.

gos mérete a teljes és a szántóterületre vetítve egyaránt. Az agrárstatisztikai lapok esetén a kategóriák meghatározása azt az elvet követte, hogy míg számuk áttekinthető maradjon (6-8), mindegyikbe egyforma nagyságrendben kerüljenek elemek, és az egyes kategóriák közel azonos intervallumot fogjanak át.⁷

A 11. kötetbe a szakirodalom feldolgozása által készített, a különböző aspektusokra vonatkozó tagolódási térképek kerültek. Három lap mutatja be az eddigi kutatás által feltárt, és viszonylagos konszenzust jelentő néprajzi tagolódási képet nagy, közepes és kistájak szintjén. Két lapon szerepelnek a földrajzi nagytájak és középtájak, és ugyancsak két lapon a nyelvjárási régiók, illetve a kisebb méretű nyelvjárási csoportok. A kulturális részterületek közül az irodalom alapján készült térkép az építkezés, a zene (és ennek nyomán a szokások), valamint a tánc aspektusa tagolódási képeről több részletezési szintben. Térkép mutatja a piacok számarányát (hány fő és mekkora terület esik egy vásárhelyre) a kenderfeldolgozás területi típusait, a fazekasközpontokat és a díszítőművészetben kiemelkedő területeket.⁸

A „SZEGEDI NAGYTÁJAT” KÉPVISELŐ KUTATÓPONTOK A MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZBAN

Bálint Sándor összesen 145 települést sorol fel a nagytáj részeként. Ezek közül a Magyar Néprajzi Atlaszban gyűjtőpontként a következő 20 (22) szerepel: Alsóittebe, Baks (Bálintnál Sövényháza részeként), Békéssámson, Józsefszállás, Kiskunmajsa, Magyarszentmárton, Majláthfalva, Makó, Martonos, Mindszent, Omor, Sándorfalva, Szaján, Szank, Móricgát (Bálintnál még Szank részeként), Temesség, Tiszasziget (Ószentiván), Tompa, Torontáltorda, Ürményháza, Zákányszék. Temesrékas (Rékás néven) Bálint felsorolásában ugyan szerepel,⁹ de a részletes leírások közt nem. E 22 település közül azonban több helységben a szegedi eredetű népesség kisebbségbe került, esetleg nyelvjárást is veszített, illetve csak néhány családdal képviselteti magát. Így a „szegedi nemzethez” tartozónak Baks (Sövényháza) Józsefszállás, Magyarszentmárton, Majláthfalva, Tiszasziget, Omor, Temesség, Sándorfalva, Szaján, Torontáltorda és Zákányszék mondható.¹⁰ A magyar néprajzi tájtagolás szintézise (Kósa 1998) ezt a csoportot nem kezeli egységként. Kósa alapján Baksot (Mindszettel együtt) a Dél-Tiszántúl területéhez oszthatjuk, a bánsági falvak külön csoportot képeznek, csak Sándorfalva, Tiszasziget és Zákányszék, azaz Szeged közvetlen környéke tagolható be egy a város köré szerveződő kistájba.¹¹ A Magyar Néprajzi Atlasz eredeti 634 lapjának klaszteranalízise ugyancsak széttördeli ezt a csoportot, már a

⁷ Magyar 1902., 1912.; Zentai 2001.; Magyar 1897.; MM 1913-1914. Részletesebben lásd Borsos 2008a.

⁸ Kósa 1998.; Hajdú-Moharos 2000.; Hajdú-Moharos – Hevesi 2002.; Juhász 2001.; Barabás-Gilyén 1987.; Harkai 1995.; Tátrai 2002., Paksa-Németh 1989.; Vargyas 1990.; Martin 1990.; Prinz-Teleki é.n.; Kresz 1991.; Szolnoky 1972., Domanovszky 1981. Részletesebben lásd Borsos 2009.

⁹ Bálint 1976: 141.

¹⁰ Bálint 1976. 178, 180, 193, 195, 195, 196, 198, 200, 204, 205, 213, 213, 213, 215, 219, 222, 241, 241, 249, 250. Bálint 1995 (első kiadása 1968) ennek némiképp ellentmondva Martonost és Ürményházát is szegedi eredetűnek veszi (Bálint 1995. 14.) (vö. Bálint 1976. 149, 248.)

¹¹ Borsos 2009: 278–279.

közepes nagyságú területi egységek szintjén is. A terület az Alföld nyugati, déli és középső részeire kiterjedő, Középső nagyrégió belül található, amely összesen 5 középrégióra oszlik. A „szegedi nagytáj” nevesített falvai közül a mai Magyarország területén belül levők a Középső középrégióban, a Bácska és a Bánság falvai pedig a Déli középrégióban találhatók.¹² A kiségiók szintjén töredezettség a kép. A Középső középrégió két részre oszlik, a Dél-Tiszántúrra (itt a szegedi nagytájhoz tartozó település nincs), és a Szegedtől északkeletre eső vidékre (Délkelet Duna–Tisza köze). A Déli középrégió három kiségióra oszlik, amelyek mindegyikében található a szegedi nagytájhoz vehető gyűjtőpont: a Bácska nagy részére és az Északnyugat-Bánságra kiterjedő Nyugati kiségióban van Szaján és Tiszasziget, a Keleti kiségióban (Dél-nyugat-Bánság) Alsóittele és Torontáltorda, és megkülönböztethető a romániai Bánság is. Látható, hogy a nagytáj egysége sem a néprajzi, sem a számítógépes vizsgálat alapján nem körvonalazódik. Ugyanakkor meg lehet vizsgálni, vajon Szeged közvetlen vonzáskörzete alkot-e összefüggő kulturális területet. A következőkben ezért a fent felsorolt egységek közül kettőt érdemes részletesen elemezni a dolgozat elején bemutatott szempontrendszer szerint: a számítógép meghatározta Középső nagyrégió Középső középrégió Nyugati kiségiót (Délkelet Duna–Tisza-köze), valamint a Szeged környéke néprajzi kistéjét. A vizsgálat eredményében eldönthető, van-e létjogosultsága egy ilyen kulturális területi egységnek, a két egység közül melyik elfogadhatóbb, illetve alkotható-e szintézis a kétféle felosztás eredményéből.

KÖZÉPSŐ NAGYRÉGIÓ KÖZÉPSŐ KÖZÉPRÉGIÓ NYUGATI KISÉGIÓ (DÉLKELET DUNA–TISZA KÖZE)

Ebben a kiségióban a szegedi nagytájhoz erősen (Baks, Sándorfalva, Zákányszék), gyengébben (Kiskunmajsa, Szank, Móricgát, Mindszent) és egyáltalán nem kötődő (Kiskunfélegyháza, Alpár) gyűjtőpontokat egyaránt találunk. A Középső középrégió az úgynevezett szűrt klaszterezések során (amikor nem tematikai, hanem technikai szűrést végzünk az elemzésbe bevont lapok közt: pl. kivesszük a terminológiával foglalkozó lapokat, a nem az 1900 körüli képet mutató lapokat vagy azokat, amelyeken sok adat hiányzik) legtöbbször a Tisza mentén válik ketté (Mindszent a Nyugati kiségióval tart). Ettől eltérő képet csak a –50-es (kiszűrve azok a lapok, amelyeken az adathiány 50-nél több) és a terminológiával foglalkozó lapok elemzése során kapunk. Ugyancsak a Tisza mentén húzódik a határ a település-építkezés, a lakóház építkezés és a gazdálkodás összesített klaszterezések során. Ez a határvonal jelenik meg azon szűrt elemzésekben is, amikor a kiskunsági településeket kizárjuk a mintából, azzal a különbséggel, hogy a –200-as (kiszűrve azok a lapok, amelyeken az adathiány 200-nál több), és a terminológiával foglalkozó lapok elemzése kivételével Mindszent már a földrajzi környezetével, tehát a Dél-Tiszántúrral alkot egységet. A Nyugati kiségió további bontása esetén két mikro-régióra válik szét: az egyik Kiskunmajsa környékét (a város, Szank és Móricgát) öleli fel, a másik Kiskunfélegyházát és a Tisza parti részeket (Alpár, Baks, Mindszent, Sándorfalva, Zákányszék). Az előbbi a szűrt klaszterezések közül csak a –50-es elemzésben nem jelenik meg (a

¹² A romániai Bánság falvait a gyűjtési problémák miatt fellépő adathiány okán valójában nem lehet egyetlen középrégióhoz sem osztani, külön csoportot alkotnak, amelyet az adathiány tart össze.

többiben rendre a 3., 3., és 6. lépésben)¹³, és a 7. lépésben kimutatható a terminológiát tárgyaló lpcsoport analízise során is. A másik mikro-régió csak az idő és nyelvi tényező kiszűrése esetén mutatható ki, és a különböző kulturális aspektusokat tekintve is mindössze az összes gazdálkodással, és az összes táplálkozással foglalkozó térkép klaszterezése során, mindkétszer a 4. lépésben. Kiskunmajsa környéke ezzel szemben ezen elemzések mellett megjelenik még további öt esetben: földművelés (11. lépés), szállítás-közlekedés (3.), életmód összesített (3.), táplálékkészítés (5.) és étkezés (7.). Mivel e mikro-régió egyetlen (becslő)járást alkot és képvisel, adatait csak a teljes Nyugati kistrégió összesítésében használhatjuk. A Tiszai mikro-régió atlasz-gyűjtőpont hat települése két várost és 3 járást, illetve 4 becselőjárást képvisel, melyek közül azonban csak 2-2 nem terjed ki a szomszédos területekre is. A kistrégió a népsűrűségi és a részletes felekezeti térképek kivételével valamennyi demográfiai lapon egységes, ezeken kívül összesen 8 agrárstatisztikai lapon is (nádas és erdő aránya mindkét időmetszetben, kert és terméketlen aránya 1895-ben, rét jövedelme, a teljes területre eső átlagos birtoknagyság 1910-ben). A Kiskunmajsai mikro-régió egyetlen megyehatárhoz kötött, vagy természeti, nyelvészeti felosztásban megjelenő határt nem lép át, a Tiszai mikro-régió ezzel szemben 2 természeti középtáj (Homokhátság, Alsó-Tisza vidéke) és összesen 3 nyelvi kistrégió területén helyezkedik el (Kiskunsági, Szeged környéki csoport és Dél-Alföldi – Tisza-Körös vidéki átmeneti zóna). A mikro-régióban a vásárhely-sűrűségi lapok megyehatárhoz kötött elválasztó vonalai is megjelennek (csak az egy vásárhelyre eső községek számában egységes), és a díszítőművészet kiemelkedő ágait tekintve is változatos: Domanovszky kutatásai alapján készült térképlapon a kiemelkedő művészeti ágak négy különböző permutációja is előfordul e területen. Bár Vargyas szerint egy zenei dialektusterülethez sorolható az egész kistrégió, a Népzenei Antológia szerkesztői megkülönböztetik a Kiskunságot az Alsó-Tisza vidéki csoporttól. Ugyanez a felosztás jelenik meg az új stílus alapján és a táncok részletes tagolását bemutató térképen is, azzal a különbséggel, hogy Alpárt mindkét felosztás elválasztja már a Kiskunságtól és a Közép-Tisza vidékéhez osztja. A kulturális hasonlóságvizsgálat alapján kimutatható a Kiskunmajsa környéki csoport egysége, és az is, hogy Kiskunfélegyházát, bár Alpár (55,42) és Mindszent (55,93) áll hozzá legközelebb, nem helyes elválasztani a sorban következő Kiskunmajsa környéki csoporttól (értékek: 56,19, majd 58 és 59). Alpár rokoni köre viszont inkább a Tisza mentén észak felé keresendő (Tiszakécske, Törtel). Baks hasonlósági sorában a Szeged környéki falvak állnak az élen (Sándorfalva (45), Zákányszék (55), és Mindszent után (55) és Kiskunfélegyháza (60) előtt Tiszasziget (58) következik). Sándorfalva körül még szorosabb a kör, itt Baks (44,5), Zákányszék (55) és Tiszasziget (58) után Mindszent (61) csak a 4. Mindszent rokoni köre jóval heterogénebb, bár az első három helyen Duna-Tisza közti települések állnak (Baks, Kiskunfélegyháza, Sándorfalva), az első 10-ben még az északi középrégióból Tiszasas (65,45, 7. hely) is megtalálható a 10. Tiszasziget (66,18) és 11. Zákányszék (66,30) előtt (bár e három között a súlyozott attribútum-értékekben nincs jelentős különbség). Zákányszék esetében Baks (55) és Sándorfalva (55) az első két helyen áll ugyan, de Tiszasziget (64) csak a 10. Köztük azonban több térben távoli, de azonos eredetű (pusztából kifejlődött) település (pl. Szank, Móricgát után Ladánybene, Mikebuda) áll. Tiszasziget ugyan már föld-

¹³ A lépések száma a Középső középrégió klaszterezésére vonatkozik.

rajzilag a Bánság területén van, de a déli szomszéd Szaján (57,43) után alig távolabb Sándorfalva (57,70) és Baks (57,85) áll és Zákányszék is csak a 10., igaz, Mindszent (66) a 16. Kirajzolódik tehát előttünk a Szeged környéke kistájánál tágabb Szeged környéke kistrégió, amely a Tisza menti Közép-Csongrádot is magában foglalja.

KÖZÉPSŐ KÖZÉPRÉGIÓ, DÉLNYUGATI KISTRÉGIÓ (SZEDED ÉS VONZÁSKÖRZETE)

A klaszteranalízis eredménye szerint a Szegedről kirajzottak által alapított telepek (a további bevándorlók miatt is) helyi kultúrát alakítottak ki és nem őrizték meg oly mértékben szegedi kulturális vonásaikat, hogy Szeged körül dél felé kiterjedő tágabb területi egységet lehessen definiálni. Ugyanezt állapítja meg a néprajzi kutatás is, amely a Szeged és vonzáskörzete kistáját inkább a város köré szervezi: a kistáját az atlaszban a Csongrád megyei Zákányszék, Sándorfalva és az 1900-ban Torontál megyéhez tartozó Tiszasziget (Ószentiván) képviseli. Ez a kistáj a teljes Középső nagyregiót érintő klaszterezések során egyetlen alkalommal sem jelent meg a fenti keretek közt, és a kiskunsági települések nélkül tekintett, de Ószentivánt magában foglaló Középső középrégiót nézve is csak a terminológiai lapok elemzése adta ki, az 5. lépésben. Ez arra utal, hogy a vonzáskörzetben élő lakosságra jellemző kulturális vonások az új környezetben megváltozhattak ugyan, de a szegedi eredet az egyes jelenségek nevében tovább élt. Bár a közvetlen vonzáskörzetet láthatóan nehezebben lehet az atlasz adatai alapján megragadni, Az előző rész végén körvonalazott tágabb Szeged és vonzáskörzete kistrégiót annál inkább. A kistrégióról leginkább a tiszántúli részek válhatnak le. Az újradefiniált (vagyis a kiskunsági részekről „megfosztott”) Középső középrégió klaszterezése során a 2. lépésben leváló kistrégió a fenti három település mellett Baks és Mindszent révén Közép-Csongrádot is magában foglalja. A szűrt klaszterezések során mindig a 3. lépésben válik ki, ám teljesen csak a –200-as elemzésben, a többi esetben a tiszántúli rész nélkül. A nyelvi lapok klaszterezése során a tiszántúli résszel együtt jelenik meg a 3. lépésben, és ez válik ketté az 5.-ben, a Szeged környéke kistájra és a közép-csongrádi részekre. Az akkor még Szegedhez tartozó Zákányszéken kívül 3 járás és (a Szegedi nélkül) ugyanennyi becslőjárás osztozik a területén, de a Tiszántúli (becslő)járás Csongrád másik kistrégiójára is kiterjed. A demográfiai lapok közül mind a kistáj, mind a kistrégió csak a domináns felekezeti és nemzetiségi lapokon jelenik meg azonos adatokkal. A kistrégió négy agrárstatisztikai lapon egységes (nádas, terméketlen aránya 1895-ben, nádas, erdő aránya 1910-ben), a kistáj pedig még további kettőn (legelő aránya, teljes területre eső átlagos birtoknagyság – 1910). Az agrárregiók határ a Torontál megyébe eső részeket lemetszi. A kistáj és a kistrégió területén is összesen három természeti középtáj (Homokhátság, Alsó-Tisza síksága, Maros hordalékkúpja) osztozik. Mindkettőben – logikusan – a Dél-Al-

földi régió Szeged környéki nyelvjárását beszélük.¹⁴ A település-építkezés lapcsoport klaszterezése során a teljes kistrégió az 5. lépésben jelenik meg, a gazdálkodás aspektus összes térképének elemzésekor pedig már a 3.-ban. A megyehatár mentén csak az egy vásárhelyre eső településszámot bemutató térkép nem vágja át. Az egész kistrégióra jellemző, hogy benne fazekas-központok működtek, Szegeden és környékén tálasok, Közép-Csongrádban pedig korsósok. Népművészeti szempontból az egész kistrégió kiemelkedik, Szeged környékén a lakóház, Közép-Csongrádban a bútortextil és viselet területén. Nemcsak a zenei dialektusok, hanem az új stílusra alapozó finomtagolás szerint is egységet alkot, csak a torontáli részt osztották az Alsó-Tisza vidék helyett a Bánsághoz. A néptánc tagolása szerint is az egész kistrégió az Alsó-Tisza vidék része, amely mindkét szempontrendszer szerint a Tisza mentén dél felé is kiterjed.

A kulturális hasonlóságvizsgálatnak az előző rész végén kifejtett eredményeit is figyelembe véve a Középső középrégió Délnyugati kistrégiója releváns területi egységet alkot. Ugyanakkor az itt nem részletezhető Dél-Tiszántúlt is érintő vizsgálat során¹⁵ az derült ki, hogy szintézis jellegű egységet inkább a kistáj észak felé való kiterjesztésével lehet meghatározni, vagyis a Szentestől délre eső Tisza vidék is inkább ide sorolható (az atlaszban Baks és Mindszent képviseli). Így a Nyugati kistrégiónál kisebb, de a Délnyugatinál nagyobb egységet tekinthetünk a vizsgálatunk szerint a leginkább megalapozottnak, amelyben Szeged kulturális vonzása, befolyása a leg-erőteljesebben érvényesült.

---

¹⁴ Zákányszéket, hiszen Szegedhez tartozott végül a szegedi csoporthoz vettük, bár Juhász Dezső, akinek a segítségével az atlasz 10. kötetében szereplő két nyelvjárási térkép készült, az ezek alapjául szolgáló, és a legújabb nyelvészeti kutatásokat felhasználó térképén a közvetlenül Szeged melletti területeket már a bizonytalan beosztású bácskai csoporthoz vette. Ez utóbbi csoport az alaptérképen nem szerepel, ezt a Juhász Dezsővel végzett kódolás során vezettük be.

¹⁵ Borsos 2008b. 318–321.

BARABÁS Jenő főszerk.

1987–1992 *Magyar Néprajzi Atlasz I-IX*. Akadémiai, Budapest.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1987 *Magyar népi építéset*. Műszaki, Budapest.

BÁLINT Sándor

1976 *A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népélete I*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2. Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

1995 *A szegedi nép*. Fekete Sas, Budapest. (1968-as Bp. Gondolat, kiadás újrakiadása)

BORSOS Balázs

2003 A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények, in: VARGYAS Gábor szerk. *Népi Kultúra – Népi Társadalom XXI*. Akadémiai, Budapest, 31–60.

2006 Cultural Affiliation of Diaspora Settlements in Transylvania in the Light of the Computerisation of the Maps of the Atlas of Hungarian Folk Culture, in: BALOGH, Balázs – ILYÉS, Zoltán eds. *Perspectives of Diaspora Settlements*. Akadémiai, Budapest, 139–157.

2007 Erdélyi szórványtelepülések kulturális hovatartozása a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes feldolgozása tükrében, in: BALOGH Balázs – BODÓ Barna – ILYÉS Zoltán szerk. *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. Ki-sebbségkutatás Könyvek. Lucidus, Budapest, 170–182.

2008a A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 10. kötete, in: VARGYAS Gábor – BERTA Péter szerk. *Ethno-lore XXV*. MTA NKI, Budapest, 194–229.

2008b *A magyar népi kultúra regionális struktúrája a Magyar Néprajzi Atlasz számítógépes feldolgozás fényében*. Akadémiai doktori értekezés kézírata. Budapest.

2009 A Magyar Néprajzi Atlasz virtuális 11. kötete, in: VARGYAS Gábor – BERTA Péter szerk. *Ethno-lore XXVI*. MTA NKI, Budapest, 265–287.

DOMANOVSKY György

1981 *A magyar nép díszítőművészete I-II*. Akadémiai, Budapest.

HAJDÚ-MOHAROS József

2000 *Magyar településtár*. (térképek: HORVÁTH Zsolt) Kárpát-Pannon, Budapest.

HAJDÚ-MOHAROS József – HEVESI Attila

2002 A Kárpát-Pannon térség tájféldrajza, in: Karátson Dávid szerk. *Magyarország földje. Kitekintéssel a Kárpát-medence egészére* (Pannon enciklopédia IV. kötet 1997. 2. jav. kiadás) Magyar Könyvklub, Budapest, 294–306.

HARKAI Imre

1995 *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben*. LaVik, Budapest.

JUHÁSZ Dezső

2001 A magyar nyelvjárások területi egységei. A nyelvjárási régiók, in: KISS Jenő szerk. *Magyar dialektológia*. (Térkép: 5. melléklet.) Osiris, Budapest, 262–316.

KÓSA László

1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Planétás, Budapest.

KRESZ Mária

1991 *Magyar fazekasművészet*. Corvina – Forum, Budapest – Újvidék.

MAGYAR Korona országainak 1900. évi népszámlálása, A.

1902 A népesség általános leírása községenként. Magyar Statisztikai Közlemények. Új So-rozat 1. MKSH, Budapest.

MAGYAR Korona országainak mezőgazdasági statisztikája, A.

1897 I. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. törvénycikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. MKSH, Budapest.

MM vármegye adóközsegeinek területe és kataszteri tisztajövedelme művelési áganként és osztályonként az 1909. évi V. T.-cikk alapján végrehajtott kataszteri kiigazítás után

1913-1914 M. Kir. Állami Nyomda, Budapest.

MARTIN György

1990 Magyar táncdialektusok, in: DÖMÖTÖR Tekla – HOPPÁL Mihály – NIEDERMÜLLER Péter – TÁTRAI Zsuzsanna szerk. *Magyar néprajz VI. Népzene – Néptánc – Népi játék*. Akadémiai, Budapest, 390–451.

PAKSA Katalin – NÉMETH István szerk.

1989 *Alföld*. Magyar Népzenei Antológia (sorozat szerk. FALVY Zoltán). IV. Hungaroton, Budapest.

PRINZ Gyula – TELEKI Pál szerk.

é.n. *A magyar munka földrajza*. Magyar föld – magyar faj II. Magyar földrajz 2. k.n., Budapest.

SZOLNOKY Lajos

1972 *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Akadémiai, Budapest.

TÁTRAI Zsuzsanna

2002 Kalendáris szokásaink táji tagolódása. *Néprajzi Látóhatár 2002. 1-4.* 317–339.

VARGYAS Lajos

1990 A magyar népzene dialektusterületei, in: DÖMÖTÖR Tekla – HOPPÁL Mihály – NIEDERMÜLLER Péter – TÁTRAI Zsuzsanna szerk. *Magyar néprajz VI. Népzene – Néptánc – Népi játék*. Akadémiai, Budapest, 63–94.

ZENTAI László szerk.

2001 *A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914*. Talma, Pécs.